

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Школа мислення, школа під блакитним небом, школа радості В. Сухомлинського стала відомою у всьому світі, а його методика виховання серцем – дороговказ для педагогіки другої половини ХХ і початку ХХІ ст. І майбутніх поколінь.

У важкий час живемо ми нині, багато горя і біди є довкола, але мусимо жити, сіяти добро в людських душах, бути мило-сердними. Іноді здається, що зло перемогло. Це тому, що про нього всі говорять, пишуть, з екранів телевізорів на нас часто дивляться не люди, а звірі в людській подобі: вбивці, грабіжники. Але добрих людей дуже-дуже багато! Просто вони чинять свої благодійні справи мовчки, не афішують їх.

Тож пам'ятайте, що доброта – ознака сили, а не слабкості. І нехай завжди супроводжують вас слова геніального поета Т. Шевченка: «Раз добром нагріте серце – вік не охолоне».

Кожний із нас повинен знати і відчувати, що на нашій совісті – доля дітей, що від нашої духовної культури та ідейного багатства залежать розум, здоров'я, щастя покоління, яке виховує сучасна школа. Хай оживає істина стара: людина починається з добра.

Література:

1. Приходько Ю. А. Доброму скрізь добре (за творами В. Сухомлинського) // Почат. навч. та вихов. – 2007. – № 30(142). – С. 2–7.
2. Сухомлинський В. О. Народження добра // Вибрані твори. У 5 т. Т.1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 217–223.
3. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою // Вибрані твори. У 5 т. Т.1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 255–269.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори. У 5 т. Т.2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 149–416.

Струк С. В.*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ

Стаття присвячена поглядам В. Сухомлинського щодо змісту й методів громадянського виховання, а також використанню ідей та творів педагога в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Актуальність громадянського виховання особистості в сучасному суспільстві зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити всім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їхніх потенційних здібностей. Концепцією «Громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» визначається, що громадянське виховання – це є «формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [3, с. 7]. Отже, громадянське виховання має бути спрямованим на формування такої якості

* © Струк С. В.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

людини як громадянськiсть.

Проблема громадянського виховання дiтей набуває все бiльшого значення в сучасний перiод. Ми живемо у досить складний i водночас дуже цiкавий час. Ламаються застарiлi стереотипи, стрiмко оновлюється суспiльство. Дедалi частiше звертаємося до витокiв нашої духовностi i з жалем переко-нуємося, що багато втрачено, забуто, загублено. I наша справа на даному етапi – навчити дитину шанувати рiдне слово, не цуратися свого роду, краю, любити пiснi, якi ще з народження спiвала мати, знати звичаї та обряди свого народу.

Проблема громадянського виховання молодших школярiв переростає у проблему громадянського виховання нацiї, яка з кожним днем набуває все бiльшої актуальностi.

В «Українському педагогiчному словнику» С. Гончаренко дає визначення цьому поняттю. На його думку, «громадянськiсть – усвiдомлення прав i обов'язкiв щодо держави, суспiльства, почуття вiдповiдальностi за їхнє становище» [1, с. 75]. Майже таке визначення поняттю «громадянськiсть» дає Н. Волкова. Вона вважає, що громадянськiсть визначає не лише духовно-моральну цiннiсть громадянина, але й пов'язана зi свiтоглядною i психологiчною характеристикою особистостi. Саме вона визначає її обов'язок i вiдповiдальнiсть перед спiввiтчизниками, Батькiвщиною. Основною метою громадянського виховання передбачено формування в людинi моральних iдеалiв суспiльства, почуття до миру. С. Гончаренко наголошує на тому, що «в сучасних умовах важливою громадянською якiстю стає здатнiсть людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно iснувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й вiдповiдальностi» [1, с. 75].

Таким чином, ми можемо дiйти висновку, що громадянське виховання має бути спрямованим на формування свiдомого громадянина, патрiота, людини зi шляхетними особистiсними якостями й рисами характеру, свiтоглядом i способом мислення, почуттями, вчинками та поведiнкою, спрямованими на саморозвиток.

Та, на жаль, у сучасних шкiльних закладах громадянському вихованню придiляється мало уваги, й дитина не володiє необхідним для цього вiку обсягом знань. Розбiжностi у вимогах до виховання дiтей i органiзацiєю виховного процесу ми вбачаємо не в тому, що вчителi не усвiдомлюють необхідностi цiєї роботи, а у вiдсутностi конкретних методичних рекомендацiй з цього питання. Багато уваги громадянському вихованню учнiв молодших класiв придiляв В. Сухомлинський. Його педагогiчна спадщина має актуальне значення у вирiшеннi цiєї проблеми, тому ми вважаємо за необхідне безпосередньо звернутися до педагогiчної творчостi В. Сухомлинського, розглянути засоби громадянського виховання дiтей, якi вiн використовував у своїй педагогiчнiй дiяльностi.

Василь Сухомлинський придiляв особливу увагу громадян-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ському вихованню дітей. Цю проблему він розглядав у роботах «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Вітчизна у серці» та ін.

Питанням громадянського виховання присвячена його бесіда із вчителями «Витоки громадянськості». Так, у своїй роботі «Народження громадянина» він писав: «Домогтись того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє та майбутнє Вітчизни, – одна з найважливіших передумов запобігання моральним зривам у дитячі роки...» [3, с. 34]. У своїй статті ми звернулися до роботи видатного педагога «Серце віддаю дітям», у якій він розкриває особливості громадянського виховання дітей молодшого шкільного віку. Відомо, що дитину характеризує сенситивність, саме тому виховання громадянських якостей В. Сухомлинський пов'язував з формуванням почуттів, з емоційними переживаннями, бо, на його думку, дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем. Основним завданням він вважав учити маленьку дитину бачити наслідки кожного свого вчинку, уявно ставити себе на місце іншого, вводити її у складний світ людського, «розвивати очі совісті». Через всю педагогічну спадщину В. Сухомлинського червоною лінією проходить головна мета – виховання справжньої людини, громадянина своєї країни, захисника Батьківщини.

Виховувати особистість з активною громадянською позицією – завдання не з легких. В. Сухомлинський пропонував починати виховувати громадянина з дитинства, адже це найважливіший період людського життя. Великий педагог підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримирненість до ворогів Вітчизни» [3, с. 16].

Василь Сухомлинський переконував, що виховувати громадянина самими бесідами та повчаннями неможливо, якими б хорошими вони не були. Потрібне практичне діло, треба, щоб діти не просто знали, що таке «добре» і що таке «погано», а й діяли в ім'я торжества добра, правди, справедливості. Діти повинні, твердив Василь Олександрович, почувати себе не тільки дітьми, а й юними громадянами своєї держави, зобов'язаними віддавати суспільству свою трудову енергію. Без цього нема й не може бути морального становлення особистості, без цього засвоєвані дітьми знання будуть залишатися мертвим, байдужим до світоглядних ідей вантажем.

Найважливішим засобом громадянського виховання видатний педагог вважав рідне слово. Так, у своїй праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський підкреслював: «Адже людину ми виховуємо словом і тільки словом. Все інше – вправи, звички, праця – від слова» [4, с. 136].

Василь Сухомлинський був переконаний у тому, що виховання громадянських якостей починається з сім'ї. Він зазначав:

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

«Дитина – дзеркало морального життя батьків... Найцінніша моральна риса хороших батьків, що передається дітям без особливих зусиль, – душевна доброта матері і батька, вміння робити людям добро» [4, с. 28]. Василь Сухомлинський у своїй книзі «Серце віддаю дітям» найпершу увагу у виховній роботі звертав на необхідність гарного знання сім'ї дитини. У розділі «Батьки моїх вихованців» він наголошував: «Найцінніша моральна риса хороших батьків, що передається дітям без особливих зусиль, – душевна доброта матері й батька, вміння робити людям добро. У сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радості й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щиросердими» [4, с. 28].

Особливе місце в системі громадянського виховання Павльської школи належало бесідам про громадянськість, мета яких полягала «в тому, щоб донести до учня розуміння величі, духовної краси, героїзму, благородства, відданості людини високому ідеалам і на цій основі утвердити почуття самоповаги й великої відповідальності за все, що він робить зараз і що належить йому робити в майбутньому» [4, с. 429].

Важливим засобом громадянського виховання учнів початкових класів, який ми часто використовуємо у нашій педагогічній практиці, В. Сухомлинський вважав казку. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [4, с. 117].

В. Сухомлинський вважав, що успіх у вихованні громадянських якостей у дітей молодшого шкільного віку багато в чому залежить від взаємодії вчителя із сім'єю. Тому у своїй роботі ми вважали за необхідне приділити особливу увагу роботі з батьками. Ми проводимо батьківські збори на такі теми: «Виховуємо громадянина», «Ти живеш серед людей, мій сину»; спільні для дітей та батьків ранки, свята.

Тематика таких заходів може бути різноманітною: «Мамині колискові», «Я живу в Україні», «Звідки прийшов хліб», «Кого я люблю», «Про тих, хто живе поруч з нами», «Мій дідусь був на війні», «Мій рідний край» та ін.

У систему громадянського виховання молодших школярів ми включили такі компоненти:

- бесіди про громадянськість;
- рідна мова і рідне місто;
- казка у громадянському вихованні.

В. Сухомлинський наголошував, що Батьківщина починається з любові до батьків, до своєї родини. Саме тому в першій частині нашої роботи з громадянського виховання проводяться заходи за темою «Моя сім'я». Так, наприклад, бесіда на тему «Кого я люблю». Під час цієї бесіди ми намагаємося виявити

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ствалення дітей до членів родини, а також знання про старше покоління. У виховному заході «Бабусині рушники» ми ставимо за мету виховання поваги до старшого покоління, до родинних звичаїв та традицій.

Для дітей разом із батьками ми проводимо бесіду про громадянськість на тему «Сімейний альбом». При підготовці до цієї бесіди діти разом з батьками готують розповіді про свою родину, про своїх дідусів і бабусь, приносять сімейні фотографії, малюють генеалогічні дерева.

У другу частину ми включаємо бесіди, об'єднані під загальною назвою «Місто, у якому я живу». Ми проводимо заходи на такі теми: «Про тих, хто живе поруч з нами», подорож «Моє місто – Генічеськ» та «Відомі люди мого міста».

Третя частина, яка стала підсумковою, має назву «Моя Україна». До неї ми включаємо такі теми бесід: «Без верби й калини нема України», «Херсонщина – степовий край».

Ми спостерігаємо, що найбільш ефективними у формуванні громадянських почуттів виявилися організації обрядових свят «Українська вишиванка», «Українські вечорниці», «Веснянка» та святкового ранку за казками В. Сухомлинського «Казки під голубим небом».

Наступним компонентом громадянського виховання ми визначили рідну мову і рідне слово. Саме рідній мові В. Сухомлинський відводив провідну роль у вихованні громадянина. Він підкреслював, що мова – то бездонна криниця, але треба дбати, щоб вона завжди була чистою і щоб багатство рідної мови було відкрито для дітей. Керуючись цими положеннями, ми особливих зусиль докладаємо до заохочування першокласників вивчати рідну мову. Ми намагаємося привернути їхню увагу до мелодійності української мови, її різнобарвності. З цією метою ми використовуємо народні прислів'я, приказки, пісні, колісанки, лічилки тощо.

Наступний компонент – казка у громадянському вихованні. Казки В. Сухомлинського, що в його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добродетності в дітях. Ми спостерігаємо, як казка допомагає пробудити в дітях зерна любові до Батьківщини, до свого народу, як вона зачаровує учнів образністю рідного слова, красою української мови.

Наприклад, казку «А що там за лісом?» ми використовуємо з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до оточуючих, а казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» – виховання поваги до старших, вдячності їм. Можливості виховання любові до рідної країни ми бачимо також у казках «Сонце заходить», «Лелеки прилетіли» та інших. Казка «Кашу варила, діток годувала» виховує любов до матері, повагу до неї, справедливість. Ці та інші казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття як Батьківщина, рідний край, патріотизм та інші.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Роботу з казкою ми проводимо за такою схемою:

- 1) читання казки вчителем (в 1 класі) або дітьми;
- 2) бесіда за змістом казки;
- 3) малюнок за сюжетом казки;
- 4) ігри за казкою;
- 5) театралізація.

При цьому молодші школярі не тільки уявляють, фантазують, але й реально створюють і проживають казку в процес театралізації.

Наш досвід засвідчує, що засоби громадянського виховання, запропоновані В. Сухомлинським та адаптовані до умов сучасної школи, досить ефективні.

Отже, громадянське виховання має глибоке істерико-педагогічне коріння, проте в сучасних умовах потребує творчого вдосконалення, систематизації.

Водночас зазначимо, що, виховуючи громадянина, учитель сам має бути справжнім громадянином, особистістю з високою національною самосвідомістю, чуйною, доброю людиною, яка з повагою і любов'ю ставиться до навколишнього.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти, 2001. – С. 7.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. – К. : Рад. шк., 1976. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. – К. : Рад. шк., 1976. – 279 с.